

جستارهایی در اقتصاد مقاومتی:

جلد مفرد، مآلوم سازی اقتصادی مبتنی بر ادبیات متعارف

در توجیه با اندیشه مقام معظم رهبری
(حفظ الله)

تألیف:

عادل پیدامی

معاون پژوهشی دانشگاه امام صادق (ع)
و عضو هیئت علمی دانشکده معارف اسلامی و اقتصاد

مصطفی سمیعی نسب

عضو هیئت علمی و مدیر گروه مطالعات اقتصادی
مرکز تحقیقات دانشگاه امام صادق (ع)

یاسر سلیمانی

کارشناس و پژوهشگر گروه مطالعات اقتصادی
مرکز تحقیقات دانشگاه امام صادق (ع)

انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)

تهران: بزرگراه شهید چمران،

پل مدیریت

تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲

صندوق پستی ۱۵۹-۱۴۶۵۵

E-mail: isu.press@yahoo.com

فروشگاه اینترنتی:

www.ketabesadiq.ir

دانشگاه امام صادق

جستارهایی در اقتصاد مقاومتی: مدل مفهومی مقاومتی اقتصادسازی مبتنی بر ادبیات متعارف در تطبیق با اندیشه‌های مقام معظم رهبری ■ تألیف: دکتر عادل پیغامی، مصطفی سمیعی نسب، یاسر سلیمانی ■ ناشر: دانشگاه امام صادق (ع) ■ چاپ اول: ۱۳۹۵ ■ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه ■ چپ و صحافی: برتر

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۵۱۰-۹

قیمت: ۱۴۵/۰۰۰ ریال

همه حقوق محفوظ و مندرج به نام ناشر است.

سرشناسه: پیغامی، عادل، ۱۳۵۲ -
عنوان و نام پدیدآور: جستارهایی در اقتصاد مقاومتی: مدل مفهومی
مقاومتی اقتصادسازی مبتنی بر ادبیات متعارف در تطبیق با اندیشه‌های
مقام معظم رهبری / تألیف: عادل پیغامی، مصطفی سمیعی نسب، یاسر سلیمانی.
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری: ۲۵۷ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۵۱۰-۹
موضوع: اقتصاد مقاومتی
شناسه افزوده: سمیعی نسب، مصطفی، ۱۳۶۰ -
شناسه افزوده: سلیمانی، یاسر، ۱۳۶۹ -
شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق (ع)
شماره کتابشناسی ملی: ۴۳۱۰۳۶۵

فهرست مطالب

۱۱	سخن‌ناش
۱۵	مقدمه
۲۱	فصل اول: مروری بر بیانات تئوریک و معرفی مدل‌های تاب‌آوری اقتصادی در عرصه اجتماع
۲۱	مقدمه
۲۴	۱-۱. تاریخچه تاب‌آوری در عدم متخلف
۳۰	۲-۱. معرفی اهم مدل‌های مفهوم تاب‌آوری اقتصادی-اجتماعی
۳۰	۱-۲-۱. تاب‌آوری اقتصادی به معنای اخلاقی
۳۴	۳-۱. بررسی تعاریف و مدل‌های تاب‌آوری اقتصادی-اجتماعی
۳۴	۱-۳-۱. بررسی تعاریف و سودمندی آن‌ها
۳۷	۲-۳-۱. بررسی مدل‌های تاب‌آوری اقتصادی-اجتماعی
۴۱	۳-۳-۱. بررسی مدل P.E.O.P.I.E.S. به عنوان مدل مختار تاب‌آوری اقتصادی-اجتماعی
۵۴	۴-۱. نتیجه‌گیری
	فصل دوم: استخراج مدل مفهومی اقتصاد مقاومتی در عرصه اجتماع: رسالت سیاست‌های کلی ابلاغی
۵۷	نظام توسط مقام معظم رهبری (حفظه الله)
۵۷	مقدمه
۵۹	۱-۲. روش‌شناسی فصل حاضر
۵۹	۱-۱-۲. روش تحقیق
۶۰	۲-۲. معرفی نمونه پژوهش و مراحل تحقیق
۶۰	۱-۲-۲. معرفی نمونه اصلی پژوهش و دلیل انتخاب آن
۶۶	۲-۲-۲. مرحله اول
۷۰	۳-۲-۲. مرحله دوم
۷۷	۴-۲-۲. توضیح پیرامون افزایش مفاهیم و مقولات
۷۸	۳-۲. نتیجه‌گیری

فصل سوم: بررسی تطبیقی سازگاری اندیشه‌های مقام معظم رهبری با مدل مختار از تعب‌آوری اقتصادی در عرصه اجتماع و ارائه یک مدل مقاومت‌سازی اقتصادی در عرصه اجتماع

مقدمه ۷۹

۱-۳. بررسی سازگاری مدل‌ها ۸۰

۲-۳. مدل P.E.O.P.I.E.S. و مدل تاب‌آوری و مقاومت‌سازی اجتماعی - اقتصادی بر اساس اندیشه مقام معظم رهبری (حفظه‌الله) ۸۳

۳-۳. بررسی مدل نهایی با عنوان: «مدل مقاومت‌سازی اقتصادی - اجتماعی» ۹۱

۴-۳. نتیجه‌گیری ۹۳

فصل چهارم: بیان دلالت‌های سیاستی و ارائه نتیجه‌گیری و پیشنهادت

مقدمه ۹۵

۱-۴. دلالت‌های مدل ۹۵

۱-۱-۴. دلالت‌های شکلی مدل مقاومت‌سازی اقتصادی - اجتماعی ۹۶

۲-۱-۴. دلالت‌های محتوایی مدل مقاومت‌سازی اقتصادی - اجتماعی ۹۷

۲-۴. نتیجه‌گیری ۱۰۰

۳-۴. پیشنهادت ۱۰۲

ضمائم

۱. متن سیاست‌های کلی مورد استفاده ۱۰۳

جداول کدگذاری شده - کدگذاری باز - مربوط سیاست‌های مذکور در ضمیمه ۱ ۱۸۰

جداول کدگذاری شده مفاهیم و مقولات شامل مدل اول و مدل نهایی ۲۴۳

منابع و مأخذ ۲۵۳

«بسم الله الرحمن الرحيم»

سخن‌نشر

«کاری کنید که دانشگاه امام صادق (ع) ... مرجع تحقیقات مراکز علمی و دانشگاه‌های دنیا بشود» (مقام معظم رهبری).

انقلاب شکوهمند اسلامی در بهمن ۱۳۵۷ با عنایت پروردگار و مجاهدت مردم به ثمر نشست و غرب قوی‌ترین متحد خود در قلم - همان - اسلام را از دست داد. انقلاب اسلامی از همان آغاز، برخلاف سایر انقلاب‌ها که با جدا شدن از یک بلوک قدرت به بلوک قدرت دیگری روی می‌آوردند، با شعار «نه شرقی، نه غربی» ماهیت خود را از سایر انقلاب‌ها جدا کرد و این جدایی در ماهیت، با تشکیل حکومتی بر حاسته از دین مبین اسلام به اوج خود رسید. با تشکیل حکومت دینی و توفیق اسلام در ایصال نقش ایدئولوژیک برای آن، مذهب و دین به منزله عامل جدید قدرت در نظام بین‌الملل مطرح شد. انقلاب اسلامی به عنوان یک انقلاب با جهان‌بینی نشست گرفته از مکتب اسلام، نه تنها در بعد ملی احیاگر برنامه‌ها و نظریات خاص اسلام برای حکومت و دولت‌مداری است، بلکه در بعد جهانی نیز با توجه به جهان‌شمولی مکتب اسلام افکار و نظریات خاصی دارد.

نکته قابل توجه این است که انقلاب اسلامی همواره متکی بر غنای فکری و اندیشه‌ای خود و بر اساس نظام ارزشی خاص خود به دنبال زایش مفهومی بوده به نحوی که در یک بستر زبانی به خلق و توسعه سپهر واژگانی مختص به خود منتهی

شود. در مرحله بعد گفتمان خاص به خود را حول این سپهر واژگانی سامان داده و در نهایت برای نهادینه‌سازی آن نظام ارزشی مینا، اقدام به نهادسازی‌های متناسب با آن نظام ارزشی، مفهومی و واژگانی گفته‌شده نماید. اما در این بین نقش ولی‌فقیه نقشی محوری و اساسی بوده و علی‌الخصوص اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای از غنای خارق‌العاده‌ای برخوردار است. باید دقت داشت که انقلاب اسلامی حاوی اندیشه جدیدی بوده و بسیار طبیعی است که این نهضت برای ادامه حرکت عمومی خود بر اساس مبانی اولیه اش به بازتولید مفاهیم جدید و به تبع آن نظام واژگانی جدید اقدام کند. این تأکید بر منظومه بومی واژگان در چند سال اخیر از سوی آیت‌الله خامنه‌ای مطرح شده است. «وقتی یک فکر جدید مثلاً مکر حکومت اسلامی و نظام اسلامی و بیداری اسلامی مطرح می‌شود، مفاهیم جدیدی در جامعه القاء می‌کند؛ لذا این حرکت و این نهضت باید واژه‌های متناسب خودش را داشته باشد؛ اگر از واژه‌های بیگانه وام گرفت، فضا آشفته خواهد شد. مطلب ناگفته خواهد ماند» (۱۳۹۰/۰۷/۲۰).

بر همین مبنا بازخوانی مفاهیم تأسیسی ایشان مانند اقتصاد مقاومتی جهت گفتمان‌سازی و نهادسازی پسی‌امری ضروری است. «اقتصاد مقاومتی» از جمله مفاهیمی بوده که در چند سال اخیر مورد تأکید فراوان رهبری قرار گرفته است تا جایی که ایشان سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی را جهت نهادسازی و تحقق نظام مطلوب اقتصادی ابلاغ نموده و در جلسات متعدد به تبیین آن پرداخته‌اند. با این حال، ایشان همچنین تبیین ابعاد و ویژگی‌های یک چنین اقتصادی را از سوی اندیشمندان و کارشناسان امور مورد مطالبه قرار داده‌اند. لذا مجموعه حاضر در صدد است تا با مبنا قرار دادن این خواسته رهبری، طبق منظومه فکری و مدل مفهومی‌ای که ارائه خواهد داد، به تولید ادبیات علمی در زمینه اقتصاد مقاومتی و احصاء ابعاد و زوایای آن بپردازد.

از آنجا که دانشگاه امام صادق (ع) یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است، الگویی که بیش از «ربع قرن» ثمرات نیکوی این شجره طیبه در فضای ملی و بین‌المللی قابل مشاهده است، طبعاً آنچه حاصل آمده محصول نیت خالصانه و جهاد علمی مستمر مجموعه بنیان‌گذاران این نهاد است که امید می‌رود بتواند به توسعه و تقویت آن‌ها در پرتو عنایات حضرت حق تعالی، اهتمام

ورزد. در پیمودن این مسیر، دست تمام کسانی را که در مسیر اهداف کلان پژوهشی دانشگاه جهت تحقق مرجعیت علمی، به انجام کارهای پژوهشی مشغول‌اند به گرمی می‌فشاریم و امیدواریم که بتوانیم قدم‌هایی هرچند اندک در پیشبرد اهداف دانشگاه برداریم. مجموعه حاضر، تألیف ارزشمندی است که با تلاش جناب آقایان دکتر عادل پیغامی، مصطفی سمیعی نسب و یاسر سلیمانی به ثمر نهشته است. حمایت‌های مرکز تحقیقات دانشگاه امام صادق (ع) و همکاران محترم معاونت پژوهشی دانشگاه مزید امتنان است که صدمانه از همکاری این بزرگواران قدردانی می‌نماییم. امید آنکه این فعالیت‌ها مورد رضایت خداوند قرار گیرد.

گروه مطالعات اقتصادی

مرکز تحقیقات دانشگاه امام صادق (ع)

مقدمه

برای تبیین و فهم اقتصاد مقاومتی و لزوم آن لازم است با چند مقدمه به مسئله ورود پیدا کرد. اولاً، مفهوم مقاومت به معنای یک مفهوم طیفی یا به عبارتی یک کلی مشکک بوده و یک مفهوم مطلق و دارای انداز می‌باشد. ثانیاً، اقتصاد مقاومتی قبل از علم، دین و نقل، یک مفهوم عقلی است. بر این مدعا این است که در هر جای دنیا اصل بر استحکام، مقاومت و قوام است. برای یک اصل عقلی است. با نگاهی به سایر اقتصادهای دنیا نیز متوجه آن خواهیم شد که تمام آنها همواره سعی در مقاوم‌سازی بافت‌ها و ساختارهای خویش داشته‌اند و این امر به تکرار دانش همواره در مسیر خویش روبه پیشرفت بوده است؛ بدین معنا که جهت‌گیری تمام تئوری‌های جدید، نیل به این هدف، یعنی قوام و مقاوم‌سازی است. به این مفهوم استعاره‌ای، تجربیات سایر کشورها جهت مقاوم‌سازی بافت‌های اقتصادی کشور لازم می‌نماید و در متن سیاست‌های کلی ابلاغی اقتصاد مقاومتی نیز استفاده از فنون و ادبیات رایج اقتصادی به چشم می‌خورد. لذا اقتصاد مقاومتی یک برنامه کوتاه‌مدت نبوده و بلکه یک پروسه و راهبرد کلان است و مربوط به دوره تحریم نخواهد بود و بلکه اگر تمام همه‌ها نیز پایان یابند و با لحاظ نمودن شرایط مکانی - زمانی، بازهم تمامی عناصری که در سند سیاست‌های کلان اقتصاد مقاومتی وجود دارد، جزو برنامه‌های کشور خواهد بود و باید به این سیاست‌ها به عنوان یک راهبرد توجه شود. به عبارت دیگر جریان اقتصاد مقاومتی

یک جریان سیاست زده کوتاه مدت ایدئولوژیک سیاسی نیست^۱، و شاهد و گواه این مطلب را حتی در ادبیات متعارف اقتصادی می توان دنبال نمود که در ادامه به آن اشاره خواهد شد. نمودار ۱ به ارائه و معرفی چارچوبی مفهومی الگوی اقتصاد مقاومتی می پردازد.

۱- قرآن و سنت

۳- دانش و تجارب بشری

۲- آ . و اندیشه رهبران انقلاب اسلامی

۴- شرایط و اقتضائات زمانی اقتصاد ایران

نمودار ۱ مدل الگوی مفهومی اقتصاد مقاومتی

در توضیح مدل مفهومی ارائه شده در نمودار ۱ مختصراً باید گفت، برای نیل به یک الگوی بومی و به عبارتی ایرانی - اسلامی از اقتصاد مقاومتی ما نیاز به چهار رکن

۱. اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که در شرایط فشار، در شرایط تحریم، در شرایط دشمنی ها و خصومت های شدید می تواند تعیین کننده رشد و شکوفایی کشور باشد (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار دانشجویان، ۱۳۹۱/۰۵/۱۶).

- البته اقتصاد مقاومتی فقط جنبه نفی نیست؛ این جور نیست که اقتصاد مقاومتی معنایش حصار کشیدن دور خود و فقط انجام یک کارهای تدافعی باشد؛ نه، اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که به کمک آن امکان می دهد و اجازه می دهد که حتی در شرایط فشار هم رشد و شکوفایی خودشان را داشته باشند (بیانات).

- مجموعه سیاست های اقتصاد مقاومتی در واقع یک الگوی بومی و علمی است که برآمده از فرهنگ انقلابی و اسلامی ما است؛ متناسب با وضعیت امروز و فردای ما است ... که این مربوط به وضع کنونی و شرایط کنونی کشور نیست، این یک تدبیر بلندمدت برای اقتصاد کشور است؛ می تواند اهداف نظام جمهوری اسلامی را در زمینه مسائل اقتصادی برآورده کند؛ می تواند مشکلات را برطرف کند؛ در عین حال پویا هم هست؛ یعنی ما این سیاست ها را به صورت یک چارچوب بسته و متحجر ندیده ایم، قابل تکمیل است، قابل انطباق با شرایط گوناگونی است که ممکن است در هر برهه ای از زمان پیش بیاید؛ و عملاً اقتصاد کشور را به حالت «انعطاف پذیری» می رساند؛ یعنی شکنندگی اقتصاد را در مقابل تکان های گوناگون برطرف می کند (بیانات مقام معظم رهبری در جلسه تبیین سیاست های اقتصاد مقاومتی ۱۳۹۲/۱۲/۲۰).

داریم که عبارتند از: ۱. قرآن و سنت، که البته سایر ازکان دارای رابطه طولی با این رکن هستند، ۲. آراء و اندیشه رهبران انقلاب اسلامی، ۳. دانش و تجارب بشری، و ۴. در نظر گرفتن شرایط و اقتضائات زمانی اقتصاد ایران.

با توجه به موضوع پژوهش حاضر، این مطالعه به دنبال بررسی‌ای تطبیقی از رکن دوم و سوم، یعنی آراء و اندیشه رهبران انقلاب اسلامی [که در این مطالعه تمرکز بر اندیشه‌های مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (حفظه‌الله) - بر مبنای سیاست‌های کلی ابلاغی نظام از سوی معظم‌له - شده است] و دانش و تجارب بشری در حوزه اقتصاد مقاومتی می‌باشد. در اینجا ذکر این نکته خالی از فایده نمی‌نماید که بررسی و رجوع به فلسف و تجربه سایر کشورها، علی‌رغم اینکه اکثر کشورها از الگوهای مبتنی بر سرمایه داری پیروی نمی‌کنند، دارای اشکال نخواهد بود و اجمالاً در تأیید نظر فوق می‌توان به آیات و روایات و سیره ائمه (علیهم‌السلام) تمسک جست. آنجا که قرآن کریم می‌فرماید: «سیروا فی الارض فانظروا کیف کان عاقبه المکذبین» (سوره انعام، آیه ۱۱). از طرفی در سیره پیامبر گرامی اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) ما شاهد این هستیم که ایشان در مواجهه با جاهلیت سه استراتژی به کار می‌برد: نفی، دوام‌زدایی و تأسیس، لذا در بحث اقتصاد مقاومتی نیز باید بخش‌هایی از علوم و تجارب غربی را نفی کرده، بخش‌هایی از آن، امضاء شود - ایشان در واقع قائل به این مطلب بودند که انسان‌های عهد جاهلیت نیز دارای برخی کردارها و امور مناسب و مطابق با شرع هستند و البته قطعاً بخشی دیگر از امور و کردارهای ایشان کاملاً دچار اشکال بوده است - و برخی امور از پایه لغو و احکامی تأسیسی بنا نهاده شد.

غرض از بیان مطالب فوق این بود که نوع رفتار علمای دینی و اقتصادی با تئوری‌های اقتصادی غرب باید دارای یک قوه پالایش و نقد باشد که بتواند با واکاوی نظریات متداول غربی، هر جا نیاز به امضاء دارد، امضاء و هرکجا نیاز به تأسیس است، اقدام به تأسیس نماید [که البته تشخیص خلاف اصول اسلامی بودن آن به عهده مجتهدین خواهد بود]. در صورت امکان پالایش دقیق، در اصطلاح علمی به این پروسه و فرآیند، ساختارشکنی یا شالوده‌شکنی^۱ گویند که یک روش و متدولوژی است که

گفتمان‌ها را تجزیه و تحلیل کرده تا از آن طریق به درون آن راه یابد. فلاسفه معتقدند اگر هر مفهوم علمی و تئوریک تجزیه و تحلیل شود، به یک سری عناصر تشکیل‌دهنده خواهد رسید که آن عناصر چند چیزند: یک: هستی‌شناسی، دو: انسان‌شناسی، سه: غایت‌شناسی، چهار: ارزش‌شناسی، پنج: معرفت‌شناسی و شش: تکلیف‌شناسی؛ از آنجایی که این پژوهش در مقام تبیین مبانی فلسفی بحث نیست، لذا به همین میزان اکتفا می‌شود.

با رجوع به تجارب بشری و نگاه به آن‌ها از پنجره آیات و روایات و مدتظر قرار دادن منویات و آراء رهبران اسلامی و با توجه به شرایط مکانی - زمانی خویش، باید اقدام به نفی، احیاء یا تأسیس نظریات و تئوری‌های اقتصادی نماییم. این مجملی بود از مدل مفهومی ارائه شده در ادای بحث که برای روشن‌تر شدن ادامه مطالب ضروری می‌نماید.

از آنجایی که در روزه نظری و بنیادین ادبیات علمی اقتصاد مقاومتی تاکنون کارهای جدی صورت پذیرفته و از طرفی در بند بیست‌ویکم سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی اینچنین آمده است: «تبیین ابعاد اقتصاد مقاومتی و گفتمان‌سازی آن به‌ویژه در محیط‌های علمی، آموزشی و رسانه‌ای و تبدیل آن به گفتمان فراگیر و رایج ملی» و لذا با بررسی‌های اولیه انجام شده چنین به نظر می‌رسد که در ادبیات متعارف اقتصادی یکی از مفاهیم نزدیک به بحث مقاوم بودن ساختار اقتصادی، مفهوم تاب‌آوری است که البته دارای پیشینه‌های در سایر علوم از جمله فیزیک، موشناسی، روانشناسی و... نیز هست، البته در کنار این مفهوم مفاهیمی دیگر تغییر‌شدندگی^۱، آسیب‌پذیری^۲، ثبات اقتصادی^۳ و پایداری اقتصادی^۴ نیز قابل احصاء است که به دلیل گستردگی مباحث، در سایر مجلدات از سلسله کتب «جستارهایی در اقتصاد مقاومتی» بدان پرداخته شده است. لذا با تدقیق بیشتر بر انواع تعاریف و مدل‌های معرفی شده، در حوزه تاب‌آوری، دریافتیم تاب‌آوری اقتصادی، در سطوح فردی، سازمانی، خانوادگی، اجتماعی، منطقه‌ای و ملی مورد توجه بوده است.

1. Fragility

2. Vulnerability

3. Macroeconomic stability

4. Economic sustainability